

Գ Ե Ր Ե Ն Ի Կ Գ Ե Մ Ի Բ Ճ Յ Ը Ն

Անուններ կան, ժողովրդի համար հարազատ ու բնական անուններ, որոնք մահվամբ մոռացության տրվելու փոխարեն, ավելի են չերմանում: Մեր ժողովուրդն ունի իր անունները, որոնց հանդեպ աածում է անսահման սեր ու երախտագիտություն: Նրանց շարքում բացարձակ փառահույժություն ու իրավունքն ունենք՝ ավելացնելու Դերենիկ Դեմիրճյանի պսակավոր անունը:

Մահացավ նա, և մեր երախտագրաւ ժողովուրդը ավելց նրան իր վշտագին հրաժեշտը հուզումով և արտասուքով: Ժողովրդի արցունքը ճիշտ գնահատելու համար, պետք է արժևորել գիտնական ատիթը, որով պայմանավորված է նա: Այժմ այդ ատիթը Դեմիրճյան է իր արտում մահով:

Դերենիկ Դեմիրճյանը ծնվել է 1877 թվականին Ախալքալաքում: Նախնական կրթությունը տեղի ծխական դպրոցում ստանալուց հետո, 1892 թվականին ընդունվում է Ս. էջմիածնի Գեորգյան ճեմարանը: Ուսանողական տարիներին իսկ «Տարազ» և «Մուրճ» ամսագրերում տպագրվում են նրա առաջին բանաստեղծությունները: Ճեմարանի լրիվ դասընթացը չավարտած, ուսումը շարունակում է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում, որն ավարտում է 1897 թվականին: Դժվարին պայմանների մեջ է անցկացնում իր կյանքը: Նրա երգերի առաջին ժողովածուն լույս է տեսնում 1899 թվականին: 1905 թվականին մեկնում է Շվեյցարիա, ստիճում է ժընևի համալսարանում: 1910 թվականին վերադառնում է Թիֆլիս և զբաղվում ուսուցչությամբ: 1920 թվականին փոխադրվում է Երևան, որտեղ ապրում է իր ստեղծագործական կյանքը մինչև խորին ծերություն և մահ:

Դերենիկ Դեմիրճյանը մեր գրականության մեծ մշակն է: Շատ վաղուց նա բերել է իր քրտինքն ու վաստակը, և իր առանձնահատուկ թարմությամբ ու բույրով կենդանացրել է իր ածուն հայ գրականության ընդարձակ անդամատանի մեջ:

Նա իր անդրանիկ խոսքն ասել է չափածո երգով: Նա բանաստեղծ էր գլուխադասք երկտասարդի սրտով ու ավլունով, և որպես այդպիսին նա ունեցել է իր արտում մատրումները, իր մատղաշ մատները սահեցրել է մարդկային գողտրիկ ապրումների և հույզերի ստեղծաշարի վրա: Իրեն հատուկ վայելչույթով ու խոհանարարությամբ դաշնավորել է իր երգերը, որոնց մեջ կա կարեկցող ու գուրգուրոտ սրտի թախիժ, կա տարտամ տխրություն, և կան մանավանդ խորհող մտքի անհրազ որոնումներ: Նրա բանաստեղծությունները հուզում են առանձնապես այն ժամանակ, երբ բանաստեղծի միտքն ու հոգին պատվում են «մարդ» և «կյանք» առանցքների շուրջ ու կազմում են իրենց ուրույն եղանակացությունը:

Ահա մի քանի տող նրա երգերից.

Մի՛ լար, մի՛ թացիր աշերդ,
Աչքիդ լույսն ափսոս է, կանցնի,
Մի՛ տխրիր, վարդ դարուն հասակդ,
Մի՛ օր է, վառ մայիս, կանցնի...:

...էս կյանքն էլ հերթավ է էսպես,
Մի՛ շտապիր, մի՛ տանջվիր, կանցնի...:

Դժվար է նրա երգերի մեջ ճշտել վշախ խորությունը և ձևը, մանավանդ դժվար է նրան անուն տալ: Հուսախաբություն է դա, թե՛ պարզապես մարդասիրական հույսերի աղոտ թևադրանք: Ես կասեի և՛ այս, և՛ այն:

Հայ ժողովրդի ողբերգական անցյալը և այդ անցյալում հայ ժողովրդի ցուցարհրած հերոսական պայքարն ու տոկունությունը Դերենիկ Դեմիրճյանի հոգուն խոսել են նրա ստեղծագործական կյանքի առաջին իսկ տարիներին: «Լենկթիմուր» պոեմը այդ վկայություն է բերում մեզ: Այնտեղ կա մեր ժողովրդի դառնադեմ տառապանքը, հոշոտումը, կսկիծը, Լենկ-Թիմուր կոչված վայրագ բռնակալի Հայաստան կատարած արշավանքի պատճառով:

Ընդգծելին այս պոեմի գաղափարական արժեքների մեջ բանաստեղծի ունեցած վրստահությունն է իր ժողովրդի ուժի և վերջնական հաղթանակի նկատմամբ:

Քանի գիշերներ եկել են անցել
Մե րուերի պես Հայոց Աշխարհից...
Երթան ու չգան անցած գիշերներ,
Կանցնի այս մեկն էլ Հայոց
Աշխարհից...

Այս պատկերացումը անհրաժեշտություն էր այն օրերին, երբ հայ ժողովուրդը ապրում էր իր հերթական մեկ ծանր աղետը: Դառն էր ժամանակը և մարդիկ շարժ հայ ժողովրդի հանդեպ: Հուսալքությունը բնականորեն էր, անկումից դուրս գալու հեռանկարները մշտական էին:

Այս պոեմի արվեստը չունի իր սեփական երանգները բնե, բայց ունի իր նվաճումները բնդհանրապես:

Դերենիկ Դեմիրճյանը շափածո խոսքով չէ որ պիտի ներկայանար մեր գրականության պատմության և մեր ժողովրդի գնահատանքին: Արձակագրությունը եղավ այն մատուցանար, որով նա բառ առ բառ, խոհանուրով ու հույզերով, արժեք առ արժեք մատուցվեց գրական աշխարհին, անցնելով ազդային սահմաններից շատ ավելի հեռուն:

Նախքան 1920 թվականը տպագրվեցին Դեմիրճյանի մի քանի պատմվածքները, որոնք որոշակի կերպով վկայեցին հեղինակի տաղանդը և նշեցին նրա հաջողության ուղիները: Այդ պատմվածքները նյութ ունեին ժամանակակից հայ կյանքի տարբեր հանգրվանները և այդ հանգրվանների մեջ աճած և աճող մարդկանց տարբեր խմբերը: Այդ կյանքի բնորոշ հատկությունը խայտաբղետությունն է, միաժամանակ՝ մի քիչ գորշ և բավականաչափ ուղբալի... «Ավելորդներ»-ի ավելորդությունը, նրանց դառնագին սղերգությունը, հարազատ ժողովրդի տառապանքից առօրյան մի կողմից, մյուս կողմից ամեն գուշի դպցածունների առումախը բախվում են այդ պատմվածքների մեջ և գեղարվեստական պատկերավորում ստանալով ստեղծում են կյանքի կենդանի թատերաբեմ, որտեղ յուրաքանչյուրն ունի իր դերն ու տեղը: Պատմվածքներն ունեն հեռույալ անունները. «Ավելորդը», «Ջութակ և սրինգ», «Մեփականությունը», «Ստամբուլ», «Ժպիտը»:

Դերենիկ Դեմիրճյանը իր հարազատ ժողովրդի հետ միատեղ ունեցավ իր ստեղծագործական կյանքի բեկման շրջանը, երբ Հայրենի հողի վրա ստեղծվեցին նոր կարգ ու ձև, նոր իրադրություններ ու պայմաններ: Գրողը կողմնորոշվեց հիշատակ և արագ: Նոր մարդիկ նրա շուրջը վերակառուցում էին իրենց կյանքը, հողերանությունը, կոփում էին իրենց իղձերն ու տրամադրությունները, որդեգրում էին նոր մտայնություն, կազմում էին իրենց ուրույն գիտակցությունը: Այս բո-

լորը «Իրավ» գրողի հայացքի և սրտի առաջ անտես լինել չէին կարող: Գրողը չէր կարող վերլուծության շնեխարհիկ կյանքի և մարդկանց այդ արժանատիան հեղաշրջումը: Նվաճա լույս են տեսնում Դեմիրճյանի նոր պատմվածքները իրենց բազմաթիվ առանձնահատկություններով: Այդ պատմվածքների մեջ կա կյանքի այս կամ այն տիպական կողմը և կա տիպական մարդ իր ներաշխարհով, իր հոգեբանությամբ: Հաղանդալոր գրողը հմուտ վարպետությամբ ծաղկաբաղ է արել այդ կյանքի նորափթիլ բայց բազմերանգ ծաղկանոցներից և փնջելով հավաքածը, ստեղծել է իր բուրմունքավետ ծաղկեփունջը: Դեմիրճյանի այս շրջանի գրական ստեղծագործությունը իր բազմապիսի նյութով ու բովանդակությամբ կարելի է բնութագրել որպես նկարագիրների և հոգեբանությանը ճշմարտացի ու ամբողջական բացահայտում: Նա կարողանում է արվեստագետի ներությունը տալ կյանքի փոքր ու մեծ վայրիվերումների պատկերը, նկարագիրների և բնավորությանը բազմազան դեմքի ճշգրիտ վերարտադրությունը:

Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներն են: Տաղանալը ճակատագրական է, ժամանակը՝ մռայլ: Մարդիկ ալեկոծ ապրումների և խորհրդածությունների մեջ են, պայքարում են պրկված մեկաններով: Հայ ժողովուրդն էլ տվեց իր կարելին վերջնական հաղթանակի համար: Զինվորագրվեց հայ աշխատավորը, ուսուցիչը, բժիշկը, ինժեները, գինիորագրվեց նաև հայ գրողը, այդ թվում և Դերենիկ Դեմիրճյանը: Հայրենական Մեծ պատերազմի տարիներին նոր ու տարբեր երանգ է ստանում Դեմիրճյանի ստեղծագործությունը: Նա հայրենասեր քաղաքացու ազնիվ գիտակցությամբ վերցրեց զրիչը և իր սրտի արյունով գրեց հայրենաշունչ ստեղծագործություններ, որոնց մեջ դուրեղվում էին ժողովրդական հայրենասիրությունը, ժողովրդի հավաքական ուժը, թշնամուն ատել գիտենալու անհրաժեշտությունը և հաղթանակի նկատմամբ պայծառ հավատը («Խոշտանգվածի ավանդը», «Անխուսափելին», «Վերադարձ», «Ծնողներ»):

Դերենիկ Դեմիրճյանի պատմվածքների արվեստը ինքնուրույն է և բարձր, կառուցվածքը կուռ, վարպետորեն կերտված: Հեղինակը կարողացել է իր հերոսների անհատականությունը ակնբախ դարձնել, կարողացել է հոգիների մեջ սողոսկել և գտնել տիպականը:

Դեմիրճյանը բազմաթանր գրող է: Նա գողտրիկ բանաստեղծությունների, հերոսապատում պոեմի, հոգեբանական և խոհանարան պատմվածքների հեղինակ չէ միայն:

Նրա բեղմնավոր դրժի երկունքն են նաև մի շարք թատրոնայինություններ, որոնց նյութը հայ ժողովրդի պատմական անցյալն է, ժողովրդական ստեղծագործության ակունքներից բաղված դրվագներ և ժամանակակից կյանքը («Յոսֆորային շողը», «Կապուտանը», «Նապոլեոն Կոթոտյանը», «Քաջ Նազար», «Նրկիր Հայրենի»)։ Պետք է ընդգծել առանձնապես վերջին երկուսի արժեքը։ «Քաջ Նազար»-ը հայ ժողովրդի իմաստուն և սպանիչ քրեիչն է բոլոր այն բախտախնդիրների հասցեին, որոնք պատահականությունների բերումով ժողովուրդ ղեկավարելու բախտ են ունենում, ժողովրդի տառապանքների և թափվող արյան հանգիստ ցուցաբերելով անզգամություն և բռնի հողի։ «Քաջ Նազար»-ը միաժամանակ ժողովրդի խորունկ իմաստության և հաղթող ուժի հաստատումն է։ Այստեղ հեղինակը իր յուրահատուկ ծաղրը գուցարդել է ժողովրդականի հետ, ստեղծելով ղեկավարնական լիազույն հաղողված այս ստեղծագործությունը։

«Նրկիր Հայրենի» պատմական դրամայի մեջ պատկերված է հայ ժողովրդի անձնուրաց պայքարը նենգամիտ հույների դեմ։ Նյութը վերցվել է Բագրատունյաց թագավոր Գագիկ Բ-ի կյանքից (11-րդ դար)։ Այս դրամայի մեջ ղեկավարնական ճշմարտացիությունը վերարտադրվում է մեր պատմական անցյալը իր բնորոշ կողմերով, մարդկանցով։ Հույիչ է մանավանդ պարզ մարդկանց, շինարար վարպետների, հասարակ ժողովրդի հայրենասիրությունը, անձնուրաց պայքարը։ «Նրկիր Հայրենի» դրաման մինչ այսօր մնում է հայ բեմի վրա, հայրենասիրական լիցք հաղորդելով հանգիստաններին։ Դերերիկ Դեմիրճյանի ստեղծագործությունների փառապատիվ սակա՞նք «Վարդանանք» պատմական վեպն է, որտեղ վիպասանի տաղանդը հանդես է գալիս իր բոլոր երանդներով։ Պատմավեպի զազափարական

բովանդակությունը հայրենասիրությունն է և անձնուրաց պայքարը հանուն հայ հողի, հայ հոգու ազատության։ 451 թվականին ամեն կողմից և ամեն կերպ շղթայված հայ ժողովուրդը կովի ելավ պարսիկ բռնակալության դեմ և վճռեց իր արյունով շահել իր ազատությունը, սրբապետել Հայրենի Հողը, անաղարտ պահել մայրենի լեզուն և պապենական հավատը։ Ազգային արժանապատվության ինքնագիտակցությունը մարտիրոսության մղեց մեր ժողովուրդը, որը նախընտրեց ղիտակցված մահը ստրուկի կյանքից։

Բարձր է «Վարդանանք» վեպի արվեստը։ Արտակարգ գրական վարպետությամբ է գրված նա։ Կերպարների տիպականացումը պատկերված է հաջողությամբ, յուրաքանչյուր մարդ ունի իր անհատականությունը։ Հակադիր բնավորությունների բնորոշ գծերը զգալի են առաջին իսկ ապավորությունից։ Բացասական տրամադրությունների և գործունեության տեղ մարդիկ ունեն նույնչափ զորավոր նկարագիր, ինչքան այդ առկա է դրական կերպարները, ժողովրդական հերոսների մոտ։ Հակադիր տրամադրությունների և մարդկանց միջև տեղի ունեցած բախումները ուժգին են, բայց խորապես համոզիչ։ Պատմավեպի լեզուն հարուստ է, ինքնատիպ և կենդանի։ Ոճը գուճեղ է, ճկուն և փարթամ։

Հազա՞ր ասիտոս, որ անավարտ մնաց մեծամունդ զորդի «Մեհրոպ Մաշտոց» պատմավեպը։

Այս է գրականության մեծ մշակ և խոսքի մեծ վարպետ Դերենիկ Դեմիրճյանի հոյակապ ստեղծագործությունների համառոտ ուրվագիծը։

Դերենիկ Դեմիրճյանի գրական ողջ ստեղծագործությունն իր արժանի տեղն է գրավում հայ դպրության ոսկյա դանձարանում։

ՓԱՅԼԱԿ ՄԻԱԾԱՆ

